

Summary

RESEARCH ON PROBLEMS OF THE HUMAN ENVIRONMENT IN SLOVENIA AND COOPERATION IN INTERNATIONAL PROJECTS

Metka Špes

The naturally and socially heterogeneous Slovene geographical regions also show regionally diverse effects of environmental pollution. In our geographical research we want above all to determine the significance of particular forms of pollution for the ecological balance of different regional types, and how the relationships between emissions and intakes manifest themselves in a region, which is of course closely connected to its geographical features. For our sample areas we selected chiefly those, which because of specific geographical features, in and with this its negative effects. Because industries in Slovenia, especially those which most burden the environment with gaseous, effluent, and solid emissions, are found for the most part in basins

and narrow valleys, we studied the regional effects of pollution in just these places.

Along with the research described above, since 1975 we have been involved in the work of the COMECON environment commission. Geographical institutes from all the East European countries which study problems of environmental pollution in their own model regions, participate in individual working groups of this commission. This provides us with good opportunities to check and accomplish our own research projects at the same time, and to improve the theoretical and methodological foundations and effects of our research investigations.

Since 1985 we have also been active in bilateral cooperation with the central geographical institute of Czechoslovakia. The geographical institutes research their own regions (Southern Moravia in Czechoslovakia and Upper Gorenjska in Slovenia); we will prepare a common methodology for the geographical evaluation of regional effects of environmental pollution through joint seminars, field studies, and evaluation of research experiences. We will also prepare joint reports for international symposia.

Dragutin FELETAR, Zagreb

STANJE ORGANIZIRANOSTI GEOGRAFA U JUGOSLAVIJI I NEOPHODNOST EFIKASNIJEG STRUKOVNOG DJELOVANJA

I. Uvod - Procjenjuje se da danas (1986.) u Jugoslaviji živi 13 270 školovanih geografa (profesora, nastavnika, inženjera - koji su završili »čistu« geografiju ili imaju u kombinaciji koji drugi predmet), što je golem radni, nastavni i znanstveni potencijal. Sudeći prema realno sve nepovoljnijem položaju geografa u našem društvu, a pogotovo u obrazovanju gdje je geografija doslovce stjerana na marginu odgojno-obrazovnog procesa, taj potencijal očito nije adekvatno iskorišten. Bez sumnje takvom položaju pridonijela su općedruštvena kretanja i prilike, dakle procesi izvan geografije na koje geografi ne mogu bitnije utjecati, ali je činjenica da ni sami geografi nisu činili i ne čine dovoljno za poboljšanje položaja i napredak svoje struke. Za takav zaključak ima mnogo argumenata.

Samo stanje organiziranosti geografa i njihove povezanosti, kao i permanentnog usavršavanja, upućuje na brojne slabosti. Dapače, već djelomične analize razine i kvalitete organiziranog djelovanja geografa u dobrom dijelu sredina u Jugoslaviji upućuju na zaključak da je stanje alarmantno. Kao ilustraciju uvodno je dovoljno navesti podatak da je

1985. godine članarinu u svojim strukovnim organizacijama platilo samo 2 210 geografa ili 17 posto. Dakako, članarina nije i ne mora biti odraz aktivnosti i odnosa prema strukovnoj organizaciji, ali valja imati na umu da se za uplaćenu članarinu primaju znanstveni i stručno-popularni časopisi, pa je stoga lako zaključiti da kontinuirano prima osnovnu literaturu tek svaki šesti geograf! Dakle, ogromna većina geografa ne prati kontinuirano svoju najosnovniju literaturu, pa se logično nameće zaključak da o njihovu permanentnom obrazovanju nema ni govora. Naše je društvo u naglim i sveobuhvatnim strukturalnim promjenama i traži suvremenog i informiranog nastavnika, pogotovo geografije. Da li ova indolentnost, nedostatak samoinicijative i površna organiziranost nisu vrlo važni razlozi tako nepovoljnog položaja geografije u Jugoslaviji danas?!

Razina organiziranosti znanstvenog rada, obrazovanja kadrova na visokoskolskim ustanovama, kao i strukovnog organiziranja u republikama, pokrajinama i regijama, bitno utječe i na razvoj geografije i na njezin položaj u društvu. Čini se da su o tim ključnim pitanjima geografi dosad premalo razgovarali, razmjenjivali iskustva, dok konkretnih zajed-

ničkih akcija gotovo i nije bilo. Namjera je ovoga članka da s konkretnim podacima ocrtta sadašnje stanje u visokoškolskom obrazovanju geografa u Jugoslaviji s naznakom razlika u pojedinim republikama i pokrajinama, da progovori o razini strukovne organiziranosti, te da na kraju podastre neka razmišljanja i prijedloge za poboljšanje sadašnjega stanja. Uz redovite izvore podataka (SGJ i slično), u članku su ponajviše korišteni rezultati ankete provedene potkraj 1986. godine u svim visokoškolskim središtima, odnosno svim savezima geografskih društava u našim republikama i pokrajinama. Jedan dio tih podataka temelji se na procjeni anketiranih, pa oni nisu posve točni, ali se mogu i te kako pouzdano koristiti u sagledavanju osnovnih tokova pojave.

II. Stanje u obrazovanju i znanstvenom djelovanju geografa – Ukidanjem pedagoških akademija (u Bosni i Hercegovini se taj proces upravo dovršava), obrazovanje geografa uglavnom je ograničeno na geografske odjele pri prirodoslovno-matematičkim ili filozofskim fakultetima u glavnim gradovima republika i pokrajina, ili pak na rijetke pedagoške (nastavničke) fakultete koji gaje uglavnom grupu geografija-povijest (Maribor, Nikšić i neki drugi), dok je jedino u Đakovici ostala jaka grupa geografija-povijest na tamosnjoj Pedagoškoj akademiji (sa 100 bruceša). U školskoj godini 1985/86. u Jugoslaviji je profesore i nastavnike geografije (i geografije-povijesti) obrazovalo ukupno 12 institucija, na kojima je bilo uposleno 178 profesora i drugih nastavnika. Prostorni raspored tih obrazovnih ustanova uglavnom zadovoljava, s nedostatkom dislociranosti u Srbiji i Hrvatskoj. Što se tiče broja i kvalitativnog (kvalifikacijskog) sastava nastavnog osoblja na visokoškolskim ustanovama koje obrazuju geografe, situacija je razmjerno povoljna, iako je očit nedostatak nekih profila nastavnika, pogotovo ako geografiju razlučimo na neke znanstvene discipline ili grane koje su se snagom svojih suvremenih utjecaja već »nametnule« u svijetu. Neki geografski odjeli nisu niti brojačno popunjeni, a to se pogoto-

vo odnosi na nastavno osoblje novoosnovanih pedagoških fakulteta.

Što se tiče politike broja studenata geografije (geografije-povijesti i sličnih grupa), ona je vrlo različita u pojedinim republikama i pokrajinama i čini se da nema potrebne veze sa stvarnim potrebama i mogućnostima zapošljavanja. Tako je u školskoj godini 1985/86. (prema podacima spomenute ankete) u Bosni i Hercegovini upisano 73 bruceša geografije (geografije-povijesti), koji broj će se znatno smanjiti ukidanjem pedagoških akademija u Banjoj Luci i Mostaru, zatim u Crnoj Gori (na Nastavničkom fakultetu u Nikšiću) 50 bruceša, u Hrvatskoj (gdje postoji visokoškolsko obrazovanje geografa jedino u Zagrebu) 55, Makedoniji čak 80, Sloveniji 90 (tali u toj republici mnogo geografa radi izvan prosvjete), užoj Srbiji samo 50, Vojvodini 60 i na Kosovu čak 110 (odnosno ako se računaju svi bruceši grupe povijest-geografija na Pedagoškoj akademiji u Đakovici – onda čak 160). Očito je da ovakva politika upisa ne počiva na znanstvenim analizama stvarnih potreba i nije uskladeni niti na razini republika i pokrajina, a još manje na nivou Jugoslavije.

U zavisnosti od upisa broja bruceša, po republikama i pokrajinama uvelike varira i ukupan broj studenata geografije (geografije-povijesti), a pogotovo su velike razlike ako se taj broj stavi u korelaciju s brojem stanovnika (Tablica 1). Tako ispada da se stanovnici nekih nerazvijenih područja znatno češće opredjeljuju za studij geografije nego u nekim razvijenim krajevima: u Crnoj Gori se svaki 420. stanovnik starosne dobi od 19 do 30 godina odlučuje da studira geografiju, na Kosovu svaki 475. mladi čovjek, a u Hrvatskoj tek svaki 2 560. i Srbiji svaki 3 391. stanovnik! Usprkos razmjerno velikom broju bruceša (u SFRJ ih je bilo 1985. 86. školske godine 568) i ukupnog broja studenata geografije (2 240), diplomiranih je razmjerno malo. U toku 1985. godine za profesora geografije (geografije-povijesti) diplomiralo je tek nešto više od 250 studenata, a broj diplomiranih nije u izravnoj vezi s ukupnim brojem studenata (u Sloveniji je, primjerice, spomenute go-

Tablica 1. Osnovni brojevi pokazatelji o obrazovanju profesora i nastavnika geografije u Jugoslaviji 1985/86. godine

	Broj obraz. inst.	Zaposl. u inst.	Bruceša	Studenata	St. od 19 do 30 god./ 1 st. geog.	Diplom. prof. 1985.	Diplom. prof. geograf. 1946-85.
Bosna i Hercegovina	3	29	73	300	2 170	44	850
Crna Gora	1	8	50	190	420	17	380
Hrvatska	1	16	55	250	2 560	32	1 220
Makedonija	1	20	80	320	838	25	930
Slovenija	2	24	90	300	567	19	570
Srbija (uža)	1	38	50	230	3 391	31	1 940
Kosovo	2	26	110	400	475	43	890
Vojvodina	1	17	60	250	1 140	40	743
Jugoslavija	12	178	568	2 340	1 429	251	7 523

Izvor: Rezultati ankete u obrazovnim središtima geografije u svim republikama i pokrajinama SFRJ

dine diplomiralo tek 19 studenata). Inače, u poslijeratnom razdoblju su samo sveučilišni centri (dakle odjeli za geografiju pri prirodoslovno-matematičkim i filozofskim fakultetima u republičkim središtima i glavnim gradovima pokrajina) »proizveli« ukupno 7 523 profesora geografije (inženjera, profesora geografije-povijesti i srodnih struka), što je oko polovicu od svih školovanih geografa u zemlji (ostali su završili studij mahom na pedagoškim akademijama).

Prema postojećoj evidenciji, odnosno prema procjeni pojedinih saveza geografa, danas (1986.) u Jugoslaviji ukupno živi 13 270 geografa (profesora, nastavnika, inženjera – uključujući i one koji uz geografiju imaju i još koji drugi predmet). Što se tiče prostornog rasporeda tih geografa, nema bitnijih razlika po republikama i pokrajinama: u Jugoslaviji prosječno na jednog geografa dolazi 1 690 stanovnika, odnosno nešto ih relativno ima više u Sloveniji, na Kosovu, u Vojvodini i u Makedoniji, a relativno manje u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i užoj Srbiji (Tablica 2). U odnosu na razvijene zapadno i srednje evropske zemlje, broj geografa u Jugoslaviji (u relaciji s brojem stanovnika) nešt je manji, što je uglavnom rezultat brojnijeg zapošljavanja geografa izvan prosvjete u tim zemljama.

Prostorni raspored geografa sa znanstvenom titulom (doktori i magistri znanosti) pokazuje u Jugoslaviji dosta neravnomjernu sliku. Prema prikupljenim podacima, 1986. godine je u Jugoslaviji bilo ukupno 405 doktora i magistara znanosti s područja geografije, što znači da je prosječno svaki 33. geograf stekao znanstvenu titulu. U odnosu na druge grane znanosti, geografija se u tom pogledu nalazi u sredini gornjeg dijela tablice. Što se tiče rasporeda doktora i magistara geografije po pojedinim republikama i pokrajinama, tu se uočavaju znatne razlike, što je rezultat raznoznačnih faktora (od tradicije, uvjeta studija i sredine, do kriterija). Relativno najmanje geografa sa znanstvenom titulom ima u Bosni i Hercegovini – svaki 76. geograf, a najviše u Crnoj Gori – svaki 13. geograf (Tablica 2). Razmjerno mnogo doktora i magistara ima i u Hrvatskoj (svaki 24.), u Sloveniji (svaki 25.) i u užoj Srbiji (svaki 30.).

Organizacijski uvjeti i mogućnosti za znanstveno djelovanje geografa vrlo su različiti i neujednačeni u pojedinim jugoslavenskim središtima, odnosno u republikama i pokrajinama. U odnosu na ekonomski razvijene zemlje Evrope, broj registriranih geografskih znanstvenih radnika uvelike je niži, što se pogotovo odnosi i na broj instituta, zavoda i drugih znanstvenih organizacija, a o ulozenim materijalnim sredstvima da se i ne govori. U organizacijskom smislu, samo u Beogradu i Ljubljani postoji više neophodnih samosvojnih znanstvenih ustanova s područja geografije, gdje je koncentriran i veći broj geografa-znanstvenih radnika. U Beogradu to su Odsek za geografiju i prostorno planiranje PMF, zatim Geografski institut »Jovan Cvijić« SANU i Vojnogografski institut, a u Sloveniji Oddelek za geografiju Filozofske fakultete, Institut za geografiju Univerze »Edvard Kardelj«, Geografski institut »Anton Melik« SAZU i Institut za kras u Postojni. Svi drugi republički i pokrajinski centri imaju samo po jedan nastavno-znanstveni odjel za geografiju pri prirodoslovno-matematičkim fakultetima, odnosno u Crnoj Gori samo grupu za geografiju-povijest pri Nastavničkom fakultetu u Nikšiću. Dakako, k tome valja pribrojiti još geografe – znanstvene radnike na drugim fakultetima, gdje oni djeluju uglavnom pojedinačno (ekonomski fakulteti, hotelijerski, neke više škole i slično), zatim u nekim saveznim i republičkim ustanovama (zavodima za planiranje, urbanizam itd.), te grupe geografa na pedagoškim fakultetima, pedagoškim akademijama i slično. Uvjeti za znanstveno djelovanje, kao i materijalni položaj geografa-znanstvenih radnika, na nezadovoljavajućem su nivou, a koordinacija na jugoslavenskoj razini gotovo nikakva.

Simptomatični su i rezultati iz provedene ankete o zapošljavanju geografa nakon završenog višeg ili visokog školovanja. Općenito se smatra povoljnijim ako se što više geografa zaposli izvan prosvjete, jer se tako omogućava širi utjecaj i značenje geografije u društvu, kao i eventualno povećanje broja studenata (ukoliko se oni kasnije mogu lakše zapošljavati). Činjenica je da bi stručnjaci profila geografa i te kako dobro došli u nizu djelatnosti u našem društvu izvan prosvjete, a pogotovo u području planira-

Tablica 2. Pokazatelji o broju geografa i njihovom statusu 1986. godine u Jugoslaviji

	Ukupno geogr. (proc.)	Stan./ 1 geogr.	Dr. geogr.	Mr. geogr.	Ukupno	Geogr./ 1 dr. i mr.	Posto geogr. u prosvjeti (procjena)
Bosna i Herc.	2 200	1 880	15	14	29	76	90
Crna Gora	350	1 670	11	16	27	13	90
Hrvatska	2 600	1 770	42	69	111	24	70
Makedonija	1 300	1 480	15	12	27	48	75
Slovenija	1 400	1 460	21	21	52	25	33
Srbija (uža)	3 200	1 780	49	57	106	30	85
Kosovo	1 000	1 590	18	7	25	40	85
Vojvodina	1 320	1 540	14	14	28	47	70
Jugoslavija	13 270	1 690	195	210	405	33	82

Izvor: Rezultati ankete u obrazovnim središtima geografije u svim republikama i pokrajinama SFRJ

nja i statistike (od općina do federacije), urbanizma, turizma, prometa, industrije, pa i drugih grana. Sveobuhvatno i kompleksno proučavanje promjena u prostoru, što gaji jedino geografija, trebalo bi otvoriti vrata geografima u znatno većem broju radnih organizacija i ustanova nego što je to danas slučaj.

Dakako, osnovicu zapošljavanja geografa čini i činit će prosvjeta, pa je stoga nužno da se pedagoškom obrazovanju na fakultetima i višim školama posvećuje maksimalna pozornost. Prema procjeni iz spomenute ankete, danas (1986.) u Jugoslaviji čak 82 posto geografa još uvijek radi u prosvjeti, a tek 18 posto u drugim djelatnostima. U pojedinim sredinama na tom su planu zabilježeni vrlo različiti pomaci. Tako u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori procjenjuju da čak 90 posto geografa radi u prosvjeti, u užoj Srbiji i na Kosovu 85 posto, a u Sloveniji samo 33 posto (taj zadnji podatak ipak je pod znakom upitnika, jer nije u skladu sa stvarnim potrebama osnovnih i srednjih škola u Sloveniji).

Ukoliko bi geografija bila u dovoljnoj mjeri stručno zastupljena u osnovnim i srednjim školama, odnosno ukoliko bi školovani geografi željeli raditi i u manjim i nerazvijenim naseljima (odnosno otići iz republičkih i regionalnih centara), onda se prema raspoloživim podacima može zaključiti da su mogućnosti zapošljavanja samo u prosvjeti velike i da ne bi smjelo biti niti jednog nezaposlenog geografa. To se pogotovo odnosi na novije razdoblje, kada se ukidanjem najvećeg broja pedagoških akademija »proizvodi« sve manje profesora i nastavnika geografije, a naročito u nekim republikama.

Prema postojećim statističkim podacima (Tablica 3), u školskoj godini 1984/85. je na 4 792 osmogodišnje škole u Jugoslaviji radilo 10 100 i na 1 136 srednjih škola još oko 2 500 geografa (bilo »čistih« geografa ili grupe geografija-povijest i slično). Ako se na taj broj od ukupno 12 600 geografa uzme element prirodnog odliva (mirovina) i eventualne fluktuacije, a ponegdje i element povećanja broja učenika (Kosovo), onda se može procijeniti da je godišnje jugoslavenskim osnovnim i srednjim školama potrebno najmanje 350 do 400 geografa, a upravo ne-

gdje toliko (ili čak nešto manje) diplomira na fakultetima i višim školama. Dakako, potrebe su različite po pojedinim republikama i pokrajinama, što prvenstveno zavisi od broja djece (Tablica 3). Ukoliko bi se intenziviralo i zapošljavanje geografa izvan prosvjete (a činjenica je da se procesi kreću u tom smjeru), onda neka središta upisuju očito premalo brućoša geografije – što se pogotovo odnosi na Beograd i Zagreb. Međutim, usprkos spomenutim mogućnostima zapošljavanja, na tom području ima značajnih problema i neravnomjernosti, pa dio geografa u nekim sredinama ipak teško dolazi do radnoga mjesta, što govori o potrebi šire analize i koordinacije.

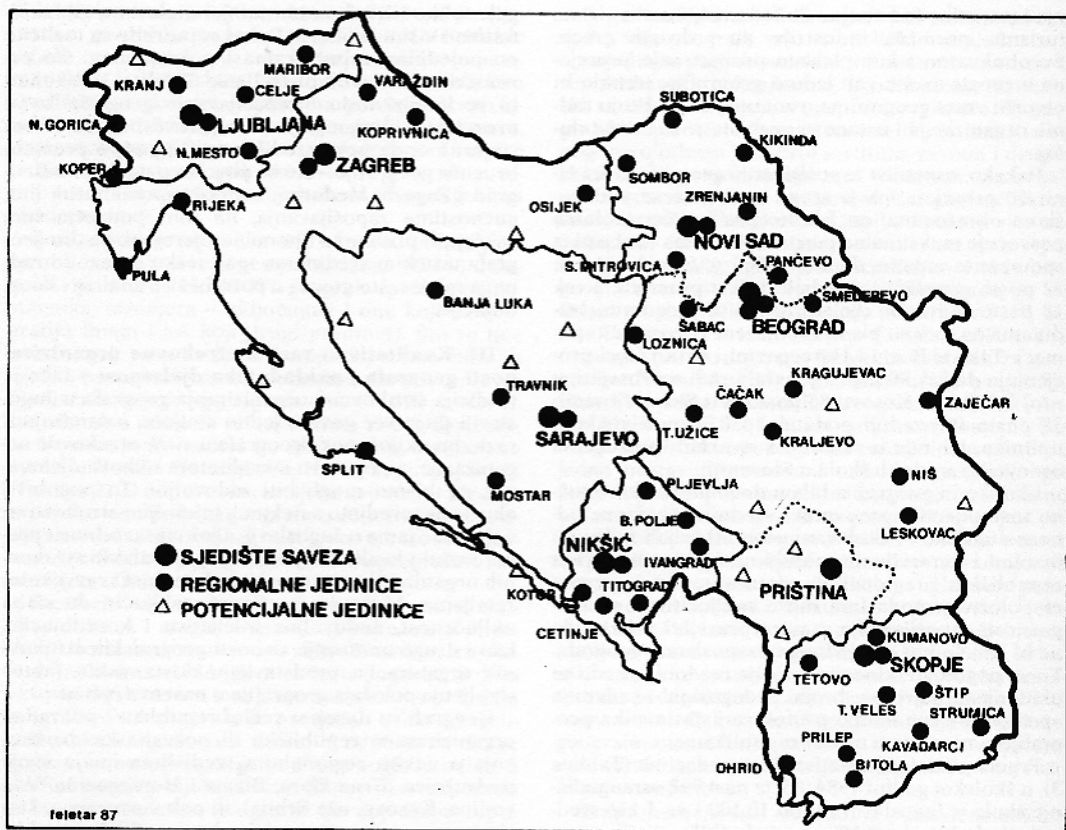
III. Kvalitativna razina strukovne organiziranosti geografa i nakladnička djelatnost – Iako je tradicija strukovnog organiziranja geografa u Jugoslaviji duga već govoto jedno stoljeće, s današnjom razinom uključenosti geografa u svoje strukovne organizacije, a pogotovo s kvalitetom njihova djelovanja, ne bismo mogli biti zadovoljni. To pogotovo ako se usporedimo s nekim uspješnijim strukovnim organizacijama u Jugoslaviji, a još više u odnosu prema razini i kvaliteti djelovanja geografskih strukovnih organizacija u evropskim ekonomski razvijenim zemljama. Može se meritorno zaključiti da slaba uključenost, nedovoljna inicijativa i koordinacija, kao i druge unutarnje slabosti geografskih strukovnih organizacija predstavljaju dosta važan faktor slabljenja položaja geografije u našem društvu.

Geografi su danas u većini republika i pokrajina organizirani u republička ili pokrajinska društva, koja u nekim regionalnim središtima imaju svoje podružnice (Crna Gora, Bosna i Hercegovina, Vojvodina, Kosovo, uža Srbija), ili pak u savezima, koji imaju regionalna geografska društva (Slovenija, Hrvatska, Makedonija). U 1986. godini je u Jugoslaviji djelovalo 44 regionalnih društava i podružnica, s vrlo nejednolikim prostornim rasporedom (Tablica 4). Neka velika regionalna središta još uvijek nemaju organizirana geografska društva ili podružnice, što se naročito odnosi na neke dijelove Kosova, Hrvatske, pa i uže Srbije.

Tablica 3. Zaposlenost 1984/85. i mogućnosti zapošljavanja profesora i nastavnika geografije u Jugoslaviji u osnovnim i srednjim školama

	Osnovne škole		Srednje škole		Ukupno geogr.	God. potrebno školama nast. geogr. i geogr.-povijesti
	Ukupno nastav.	Nastavnika geogr. i geogr.-pov.	Ukupno nastav.	Nastavnika geogr. i geogr.-pov.		
Bosna i Hercegovina	22 410	1 680	9 321	370	2 050	60
Crna Gora	4 269	320	1 571	60	380	15
Hrvatska	26 821	2 010	13 736	550	2 560	70
Makedonija	12 663	950	4 255	170	1 120	35
Slovenija	12 534	940	7 849	320	1 260	30
Srbija (uža)	30 884	2 320	16 199	650	2 970	85
Kosovo	14 369	1 080	4 384	180	1 260	50
Vojvodina	10 913	820	5 328	210	1 030	30
Jugoslavija	134 862	10 100	62 643	2 500	12 600	375

Izvor: SGJ, Beograd 1986; Osnovne i srednje škole 1984/85, Statistički bilten 1 477, Beograd 1985.

Prostorni raspored geografskih društava i podružnica u SFRJ 1986. godine

Prema rezultatima spomenute ankete, od 13 270 geografa, u aktivnosti strukovnih društava (povremeno) je uključeno 4 210 članova ili 31,7 posto. Vrlo mali broj, pa i onih aktivnijih geografa, plaća članarinu: u 1985. tu je obvezu izvršilo tek 2 210 geografa

ili samo 17,4 posto. Ako se ima na umu da se za članarinu dobivaju i geografske stalne publikacije, onda dolazimo do vrlo nepovoljnog podatka da tek svaki šesti geograf kontinuirano dobiva svoju osnovnu znanstveno-stručnu literaturu! Visina člana-

Tablica 4. Osnovni pokazatelji o udruženjima geografa u Jugoslaviji 1985. godine

	God. osnutka društva	Aktiv. članova	Posto od geogr.	Platilo članarinu	Posto od geogr.	Broj reg. dr.	Član. izvrš. odbora	Broj akcija
Bosna i Hercegovina	1947	470	21,4	110	5,0	4	9	24
Crna Gora	1952	200	58,8	80	22,8	7	7	9
Hrvatska	1947 (1897)	800	30,8	350	13,5	7	19	53
Makedonija	1949	800	61,5	300	23,1	10	25	18
Slovenija	1922	600	46,1	480	36,9	7	15	31
Srbija (uža)	1910	700	21,9	450	14,1	12	11	32
Kosovo	1969	300	30,0	210	21,0	-	9	15
Vojvodina	1975 (1960)	340	25,8	230	17,4	7	11	26
Jugoslavija	-	4 210	31,7	2 210	16,6	44	106	208

Izvor: Rezultati ankete u obrazovnim središtima geografije u svim republikama i pokrajinama SFRJ

rine je dosta različita u pojedinim savezima i društvima i u 1986. se kretala od 500 (Bosna i Hercegovina, Crna Gora, uža Srbija, Vojvodina) do 1 300 dinara (Hrvatska). Postotak geografa koji su uplatili članarinu vrlo je različit, a najnepovoljnija je situacija u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i uжоj Srbiji (Tablica 4).

O kvaliteti djelatnosti (prema sadržaju, načinu provođenja, broju sudionika i slično) pojedinih geografskih društava teško je donositi meritorne sudove, ali se stječe dojam da u većini regija Jugoslavije taj rad slabi i po kvantiteti, a još više po kvaliteti. To pokazuje već i sam broj održanih seminara, predavanja, terenskih izlazaka, duljih stručnih ekskurzija i sličnih akcija održanih zadnjih nekoliko godina. Prema rezultatima provedene ankete, u 1985. godini sva društva u Jugoslaviji organizirala su 208 radnih akcija, što je očito nedovoljno s obzirom na stvarne potrebe permanentnog obrazovanja geografa i borbe za poboljšanje položaja geografije u društvu. Broj i kvaliteta akcija uvelike varira u pojedinim republikama i pokrajinama, pa i unutar njih.

I izdavačka djelatnost geografskih društava i institucija ima doista dugu i zapaženu tradiciju, a brojni periodici i druga izdanja imali su i imaju bitan utjecaj na razvoj geografije i njezinog položaja u znanosti i društvu. Sudeći prema broju, pa i prema ostvarenoj razini, čini se da nakladnička djelatnost geografa zadnjih nekoliko godina jedva da se održava na dosadašnjem nivou, uz znakove zaostajanja. Kvaliteta i broj geografskih izdanja u Jugoslaviji teško da se može uopće usporediti s takvom razinom aktivnošću u ekonomski razvijenim zemljama Evrope.

U Jugoslaviji trenutno izlazi 16 znanstvenih periodika u svim republikama i pokrajinama, ali im je naklada vrlo ograničena – prosječna tiraža po jednom periodiku iznosi oko 600 primjeraka (što je uglavnom u skladu s takvim izdanjima i u drugim znanostima u Jugoslaviji). Prema toj nakladi bi na primjerak znanstvene periodike dolazilo 1,3 geografa, što je dakako dosta povoljno. Međutim, treba imati na umu da se dobar dio naklade ne distribuira, da se značajan dio plasira u obliku razmjene i slično, tako da do članstva dolazi zapravo razmjerno mali broj primjeraka. I na tom planu ima značaj-

nih razlika među republikama i pokrajinama (Tablica 5). Zadnjih godina je uz to primjetna tendencija sve neredovitijeg izlaženja znanstvene periodike, kao i značajno smanjenje broja stranica zbog nedostatka financijskih sredstava.

Ove konstatacije uglavnom se odnose i na časopise za popularizaciju geografije, koji su namijenjeni učenicima, studentima i najširem članstvu geografskih društava. Takvih časopisa danas u Jugoslaviji izlazi šest, a ukupna naklada im je oko 30 000 primjeraka. Činjenica je da većina ovih časopisa ima predugi raspon izlaženja (neki se tiskaju samo dva puta godišnje), da imaju sve manje stranica i da ne prate promptno potrebe i promjene u geografiji i društvu. Ukoliko bi se rasprodala cijela tiskana naklada (što dakako nije slučaj), onda bi jedan primjerak stručno-popularnih geografskih časopisa dolazio na 99 učenika od 6 do 8 razreda osnovne, odnosno 1. i 2. razreda srednje škole (u kojima se uglavnom i predaje geografija). U tom pogledu najpovljnija je situacija u Sloveniji i Makedoniji (Tablica 5).

IV. Neophodna je snažnija samoinicijativa geografa i efikasnija koordinacija akcija – Analiza stanja i položaja geografije, kako u znanstvenim istraživanjima, obrazovanju kadrova, tako i u zapošljavanju, u obrazovanju i društvenoj organiziranosti, nedvojbeno ukazuje na elemente stagnacije, pa i nazadovanja. Iako ne s jednakim intenzitetom i ponderom, ta se konstatacija odnosi na sve republike i pokrajine u Jugoslaviji, odnosno na većinu geografskih središta. Dakako da su takvom stanju dobrim dijelom pridonijeli tzv. vanjski faktori, odnosno one promjene koje su izvan utjecaja geografa i geografskih institucija i organizacija. Stabilizaijska ekonomska vremena donijela su značajne poteškoće u većini domena života i rada, pa tako i u znanosti, prosvjeti i drugim granama za koje je izravno vezana geografija.

Međutim, za prosvjećivanje i znanstveno djelovanje gotovo nikad u nas »nisu cvjetale ruže«, što ne znači da nije bilo rezultata i da valja »koplja baciti u trnje«. Geografi trebaju organiziranije i efikasnije djelovati u smjeru poboljšanja svojeg položaja u društvu, oni moraju uložiti maksimalne napore na »ozelenjavanje grane« koja se zove geografija. U

Tablica 5. Osnovni pokazatelji o izdavačkoj djelatnosti geografa u Jugoslaviji 1986. godine

	Znanstveni periodici			Periodici za popular. geografije		
	Broj	Ukupna naklada	Geografa/1 primjerak	Broj	Ukupna naklada	Učenika 6-8 i 1-2 razr./1 primjerak
Bosna i Hercegovina	1	1 000	2,2	1	5 000	141
Crna Gora	(1)	(500)	-	-	-	-
Hrvatska	3	2 000	1,3	1	7 000	76
Makedonija	2	1 300	1,0	1	5 000	45
Slovenija	4	2 000	0,7	1	5 000	39
Srbija (uža)	3	2 100	1,4	2	9 000	75
Kosovo	1	700	1,7	-	-	-
Vojvodina	1	700	1,9	2	-	-
Jugoslavija	16	10 300	1,3	6	30 000	99

Izvor: Rezultati ankete u obrazovnim središtima geografije u svim republikama i pokrajinama SFRJ

tom pravcu ne smije ih obuhvatiti malodušnost i beznađe pred trenutnim teškoćama, geografi ne smiju sve izgovore za nepovoljni položaj geografije svaljivati na društvo i »na druge«, već trebaju otvoreno proanalizirati svoje slabosti i njihovim otklanjanjem pridonijeti napretku svoje struke. Dakle, geografi prvenstveno trebaju utvrditi akcije i radnje koje moraju sami poduzeti kako bi utjecali na poboljšanje položaja geografije, a to znači da se postupno ali stubokom moraju mijenjati ponajprije sami geografi i njihovo djelovanje, a u smjeru bržeg prilagođavanja geografije potrebama suvremenog društva.

U tom procesu preobrazbe, možda su od važnosti prvenstveno slijedeći elementi:

1. Pobuditi *samoinicijativu* u djelovanju geografa. Danas je golem broj geografa praktički izvan tokova suvremene geografije i sagledavanja njezina položaja u društvu. Neobjašnjiva je i neprihvatljiva indolentnost, nezainteresiranost i neodgovoran odnos dobrog dijela geografa prema svojoj struci iako od nje žive (pa makar i skromno). Činjenica je, pak, da upravo od njih dolazi ponajviše kritike, žalopojki, a da istovremeno baš ništa ili vrlo malo poduzimaju da poboljšaju svoj položaj. Neshvatljivo je da većina geografa uopće ne prati čak ni svoja osnovna znanstvena i stručna izdanja, a kamoli ostalu geografsku i srodnu literaturu (iako se tu ne radi o materijalnim zaprekama). Neshvatljivo je također da većina ne sudjeluje u bilo kakvom organiziranom djelovanju svoje strukovne organizacije. Valja shvatiti da položaj i napredovanje geografije u školama, a pogotovo u radnim sredinama izvan prosvjete, izravno zavisi od angažmana i znanja konkretnog geografa koji tu radi. Taj položaj i ugled neće nam nitko izvana osigurati. Stoga bi bilo neophodno da svaki od nas iskreno pred sobom proanalizira svoje djelovanje i aktivnost, a da kod toga ne traži samo vanjske teškoće i uzroke. Bit će uzaludna sva nastojanja eventualnih entuzijasta i rukovodstava geografskih organizacija, ako se ne promjeni upravo neobjašnjivo stanje pasivnosti i nezainteresiranosti dobrog dijela geografa iz najšire baze. U tom pravcu valja pronaći najpogodnije načina pobuđivanja aktivnosti, ali bez većeg stupnja samoinicijative rezultata neće biti.

2. Naći putove *efikasnije koordinacije* djelovanja geografa, kako na razini federacije tako i u republikama i pokrajinama. Praksa je pokazala da geografi nisu efikasni niti u koordinaciji znanstvenih i stručnih kolanja informacija i vođenja programa i akcija, a još manje u artikulaciji svoje akcione politike u području obrazovanja, strukovne aktivnosti, izdavačkoj djelatnosti i drugim važnim područjima. Izo staje čak i druženje geografa iz raznih regionalnih društava u istoj republici, a kamoli na širem nivou. Iz toga proizlazi diskoordinacija na svima razinama i područjima djelovanja, a kao posljedica slijedi sve nepovoljniji položaj u obrazovanju, neusklađenost nastavnih programa i planova (od osnovne škole do fakulteta), sve slabije mogućnosti zapošljavanja itd. Zatvaranje u republičke, pa i regionalne okvire, pre-rasta i u boljku geografa. Zar nije čudno što je prava rijetkost da u znanstvenom periodiku jedne republike nađete članak geografa iz druge sredine ili iz

inozemstva?! Kako se u takvoj opasnoj zatvorenosti može ostvariti kolanje inovacija i ideja toliko potrebnih u znanosti. Zar, nadalje, nije čudno što smo jedna od rijetkih evropskih zemalja koje još uvijek nema napisanu solidnu geografsku monografiju svojeg državnog teritorija kao cjeline?! Zadnjih godina blijedi i ono malo ranijih kontakata i koordinacije, a znanstvena i društvena geografska tijela na razini Jugoslavije gotovo se i ne sastaju, da bi čak i kongresi dobili tek okus neformalna druženja bez gotovo ikakvih utjecaja na razvoj geografije. Ako žele bitnije utjecati na svoj položaj u društvu, geografi moraju složnije djelovati i na republikom i na saveznom nivou, dakako uz maksimalno poštovanje eventualnih specifičnosti i razlika.

3. Učvrstiti i proširiti *temelje znanstvenog rada i obrazovanja* geografa. Sloj geografa koji se bavi temeljnim znanstvenim geografskim istraživanjima danas je u Jugoslaviji vrlo tanak, iako raspoložemo značajnim potencijalima i na tom planu. Suvremeno je opredjeljenje našeg društva da upravo znanost može i mora biti ta osnovna poluga koja će uspješno vući razvoj društva naprijed. U toj stvaralačkoj klimi i geografija mora naći svoju šansu. Činjenica da je u većini naših sveučilišnih centara uloga znanstvenih radnika-geografa prvenstveno podređena poslovima obrazovanja novih kadrova, što je također važno i neophodno. Međutim, trebalo bi težiti bržem proširivanju znanstvenoga rada i stvaranju boljih kadrovskih i materijalnih uvjeta. Zar nije čudno i neobjašnjivo što u okviru JAZU u Zagrebu, primjerice, praktički ne postoje nikakva geografska istraživanja, te što u cijeloj SR Hrvatskoj ne postoji niti jedan geografski institut?! Gotovo identična pitanja mogla bi se postaviti iz za područje Bosne i Hercegovine, Vojvodine, pa i za neke druge sredine. Uz to je položaj geografije na drugim fakultetima, gdje se ona predaje kao predmet u okviru drugih struka i specijalnosti, sve labaviji i nespokojniji. Upravo geografi bi svojim radom trebali pridonijeti saznanju i nametnuti potrebu da se znatnije i što brže prošire temeljna i primijenjena geografska istraživanja i osnivaju nove geografske znanstvene institucije. U tom poslu bi trebali pokazati više upornosti, znanja, umještosti i iznad svega – sloge.

4. *Strukovnu organiziranost* geografa bi trebalo učiniti *masovnijom i efikasnijom*. Uz manje iznimke, ne može se sakriti da nam dobar dio društava, pa i onih pokrajinskih i republičkih, radi nedovoljno i sadržajno slabo. Dakako, tome je ponajprije uzrokom nedovoljna samoinicijativa članstva, ali i nedostatak entuzijazuma u rukovodstvima odnosno neadekvatan izbor kadrova. Naše strukovne organizacije djelovat će uspješno i odlučno na razvoj geografije tek onda kada budu okupljale većinu geografa, a ne tek jedan manji njihov dio kao što je to sada slučaj. Permanentnoj akciji omasovljenja i okupljanja ne posvećuje se gotovo nikakva ili nedovoljna pažnja u većini saveza i društava. Niz podružnica i regionalnih društava postoji »samo na papiru«, a regionalna pokrivenost je manjkava i nedovoljna. Primjerice u Hrvatskoj čak ni formalno ne postoje regionalna geografska društva u takvim centrima kao što su Karlovac, Sisak, Slavonski Brod, Zadar i Dubrovnik; u Bosni i Hercegovini, primjerice u Tuzli, Zenici ili Bihaću; u Sloveniji u Jesenicama, Postojni

ili Murskoj Soboti, u Srbiji u Kruševcu, Pirotu, Valjevu, Vranju ili Novom Pazaru, itd. Djelovanje saveza, društava i podružnica često je svedeno tek na najnužnije i uobičajene akcije, bez maštovitosti i inovacija koje bi privukle članstvo. Naše se organizacije dosta često bave tek marginalnim, a ne ključnim, životnim pitanjima geografije i geografa. Među društvima i pogotovo savezima postoji tek minimalna koordinacija i suradnja. Sve to valjalo bi potupno, ali stubokom mijenjati, uz otvoreno i demokratsko dogovaranje.

5. Sve te promjene trebala bi pratiti i *adekvatna i otvorena izdavačka djelatnost*. Urednički odbori i izdavački savjeti znanstvenih geografskih glasila trebali bi pripremiti sveobuhvatne analize i prijedloge mijenjanja sadašnjeg stanja u kojem dominira zatvorenost i samodopadnost. Mora se omogućiti brže kolanje znanstvenih ideja i inovacija, a na tom planu mnogo mogu učiniti upavo periodici. U našim časopisima gotovo u cjelini isključili smo znanstvenu kritiku. Geografi premalo surađuju u znanstvenim časopisima graničnih struka, ako i u inozemstvu. Časopise namijenjene učenicima i širokom krugu čitalaca u pravcu popularizacije geografije, neophodno je shvatiti znatno ozbiljnije i odgovornije, te ih prilagoditi potrebama suvremene škole i društva. Kod svega toga nužno je pokazati i više smisla za kontakte i public relations.

Izvori i literatura

1. Anketa u svim sveučilišnim centrima gdje se predaje geografija u republikama i pokrajinama Jugoslavije provedena potkraj 1986. godine
2. Statistički godišnjak Jugoslavije, Beograd 1986.
3. Osnovne i srednje škole 1984/85., Statistički bilten 1 477, Beograd 1985.
4. Geographica Jugoslavia I., tekstovi o razvoju i stanju geografije u pojedinim republikama i pokrajinama, Ljubljana 1978.
5. Spomen zbornik o 30. obljetnici Geografskog društva Hrvatske 1947-977, Zagreb 1980.
6. Razvitak i primena geografske nauke u Srbiji za proteklih devet decenija, Beograd 1985.
7. Ivan Crkvenčić, Dragutin Feletar: Osnovna obilježja razvoja geografije u Hrvatskoj, Scientia Jugoslavia 11, Zagreb 1985.

Zusammenfassung

DER ZUSTAND DER ORGANISIERUNG DER GEOGRAPHEN IN YUGOSLAWIEN UND DIE NOTWENDIGKEIT DES ERFOLGREICHEREN FACHWIRKENS

Dragutin Feletar

Nach den Schätzungen vom 1986 leben in Jugoslawien 13270 geschulte Geographen, was eine riesige Arbeits-, Unterrichts- und Wissenschafts- Möglichkeit darstellt. Dieses Potential ist real infolge immer ungünstiger- er Lage, der Geographie in unserer Gesellschaft, insbesondere im Bildungswesen, wo sie buchstäblich am Rande des bildungserzieherischen Prozesses steht, unadäquat ausgenutzt. Zweifellos haben zu einer solchen Lage auch ungünstige allgemeingesellschaftliche Strömungen und Situationen beigetragen, also Prozesse ausserhalb der Geographie, auf welche die Geographen keinen wesentlichen Einfluss haben, aber es bleibt die Tatsache, dass auch die Geographen selbst nicht genügend getan haben und nicht tun, um die Lage und den Fortschritt ihres Fachgebietes zu verbessern.

Die Politik der Zahl der Hochschulorganisationen und der Studenten-zahl ist sehr für einzelne federale-Einheiten in SFRJ (Tabelle 1) unterschiedlich. Im Jahre 1986 wurden die Geographen auf 12 Hochschulinstitutionen mit insgesamt 178 Beschäftigten und 2240 Studenten ausgebildet. Jedes Jahr erhalten etwa 250 Professoren und Geographie-lehrer ihr Studiumdiplom, was für die reale Bedarfsdeckung zu wenig ist. Es gibt auch Unterschiede nach den einzelnen federaleinheiten in der Zahl der Studenten, der Magister und Doktoren der Geographie auf die Gesamtbevölkerungszahl (Tabelle 2). Die Bildungspolitik, sowol die Zahl der Studenten als auch der Unterrichtsprogramme sollte gleichmässiger und realitätsnaher, was die Schule und andere Formen der Beschäftigung angeht, gerichtet werden.

Besonders besorgt das Niveau der Selbstorganisation der Geographen. In Jugoslawien wirken acht federale Organisationen der Geographen, aber erst 17% der Geographen zahlen die Mitgliedschaftsgebühr und erhält regelmässig die Fachliteratur (Tabelle 4). Es genügt nicht das Niveau der Verlagstätigkeit, sowie auch die Qualität der permanenten Bildung der Geographen. Die Geographen sollen vor allem mehr Selbstinitiative und eigense Selbstengagement zeigen, wenn sie ihre Lage in der jugoslawischen Gesellschaft verbessern wollen.

(Sažetke na njemački jezik preveo Petar Lacković)